

keskustelua

Totuudesta ja tiedosta: Vastaus Erkki Karvoselle

Erkki Karvonen on arvostellut asialliseen tyyliin *Tiedotustutkimus*-lehdessä 3/89 uuden kirjani *Informaatio, tieto ja yhteiskunta*. Muutama selventäviin huomautuksiin on kuitenkin aihetta.

1. Karvosen mukaan esityksessäni korostuu "tekninen informaatioteoreettinen näkemys informaatiosta" ja ajatus informaatiosta opettamisena tai tiedonantona "jää syrjään". Tämä on hieman harhaanjohtavaa siksi, että Karvonen ei mainitse minun käsittelevän viestintää ja tiedonvälitystä omassa (teoksen kokoon nähden) suhteellisen laajassa luvussa 5.5. Karvonen ei myöskään tuo esiin minulle tärkeätä erottelua Shannonin syntaktisen informaatioteorian ja Carnapin semanttisen informaatioteorian välillä: näistä vain edellinen on "tekninen" sanan insinööri-tieteisiin liittyvässä mielessä.

2. Karvonen pitää merkillisenä informaation ja tiedon käsitteiden "pakkonaittamista". Itse en katso sellaiseen syylistyväni. Kirjani läpikäyväna teemana on tiedon käsitteen erottaminen fyysikaalisesta ja syntaktisesta informaatiosta. Sen sijaan tiedon ja semanttisen informaation välillä on luonnollinen yhteys: propositionaalista tietoa voidaan ilmaista vain väitelauseilla, jotka kuuluvat tulkittuun kieleen. Tässä mielessä semanttinen informaatio, väitelauseiden kyky ilmaista ja sulkea pois mahdollisia asiaintiloja, on ennakoedellytys tiedolle. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että semanttisen informaation määrä olisi yläkäsite ja tieto sen erikoistapaus, sillä lauseen semanttinen informatiivisuus ja totuusarvo ovat toisistaan riippumattomia.

3. Karvosen mukaan minulla on "kiire päästä eroon subjektista ja kaikesta mikä tekisi tiedosta jotenkin subjektiivista, pragmaattista ja yhteiskunnallisesti määräytynyttä". Vertailussa Tapio Aittolan ja Ilkka Pirttilän tiedonsosiologiseen käsittelyyn "tiedon tuottamisesta" Karvonen väittää minun katsovan, että "tiedon määritelmällisesti oltava todellisuutta vastaavaa ja sellaisena epäsubjektiivista, epäpragmaattista". Nähdäkseni tässä on kyseessä virhepäätelmä.

On totta, että mielestäni semanttinen informaatio ja tieto on järkevintä ajatella osaksi intersubjektiivista

maailmaa 3 — eikä subjektiivisen maailman 2 ilmiöksi, yksilön mentaaliseksi tilaksi tai tapahtumaksi. Tämä ei kuitenkaan merkitse missään absoluuttisessa mielessä eroa subjektista, sillä maailma 3 on olemassa vain ajateluun kykenevien yksilöjen sosiaalisen toiminnan luomana ja uusintamana.

Koska maailma 3 on sosiaalisesti tuotettua, sen konkreettiset esiintymismuodot ovat minun mielestäni tavalla tai toisella "yhteiskunnallisesti määräytyneitä". Tästä ei kuitenkaan seuraa, että kyseinen historiallisesti vaihtuva kytkentä tulisi sisällyttää tiedon *määritelmään*.

Kulttuuriesineillä on aina ominaisuuksia ja suhteita, jotka eivät sisälly niiden määritelmiin. Esimerkiksi tuoli on ihmisen valmistama artefakti, huonekalu, joka on tarkoitettu istumiseen. Vaikka tämä määritelmä ei viittaa esimerkiksi tuolien väriin, tästä ei voi päätellä, että tuolit olisivat *värittömiä*. Vastaavasti ns. klassisen määritelmän mukaan tieto on hyvinperusteltu tosi uskomus. Tästä ei voi päätellä, että tieto olisi jossakin mielessä *epäpragmaattista* — että tieto *ei* olisi joidenkin "yhteiskunnallisten sitoumusten puitteissa tuotettua".

4. Karvonen epäilee, että esittämäni heikkennys klassiselle tiedon käsitteelle vie realismin kantaan, joka muistuttaa pragmatismia. Lähestymisestä huolimatta ero on kuitenkin yhä selvästi nähtävissä: vaatiessani tiedolta "jonkinlaista menestystä" viitataan sekä "totuudenmukaisuuteen" että "perusteltavuuteen" (s. 64). Heikkoa muotoa totuudenmukaisuuden vaatimuksesta edustaa — muualla laajasti käsittelemäni — totuudenkaltaisuuden käsite, joka ilmaisee jossain määrin epätäydellistä tai epätarkkaa vastaavuutta todellisuuden kanssa. Kyseessä on siten *semanttinen* menestysehto — ei episteen ehto pragmatistien mielessä.

Totuuden(kaltaisuuden) ja perustelujen eroa ei kumoa se, että totuuskin "perustuu johonkin". Tässä kohdassa Karvonen sekoittaa toisiinsa suomen sanat *perustua* ja *perustella*.

Karvosen mukaan realismin perinteessä tiedon määritelmän on perustuttava "vastaavuuteen todellisuuden an sich kanssa". Tässä hän panee minulle sanoja suuhun — ja tulee näin yksinkertaistaneeksi käsityksiäni. En puhu kirjassani vain "todellisuudesta an sich", vaan korostan, että tieto voi kohdistua (ja olla "vastaavuussuhteessa") fyysiseen maailmaan 1, mentaaliseen maailmaan 2, ja kulttuurin maailmaan 3. Näistä vain maailma 1 eli luonto on olemassa *an sich*, kun taas maailma 3 on ihmisten luoma ja ylläpitämä. Silti käsitykseni mukaan (tässä on asian ydin) meillä on myös maailmaa 3 koskevaa aitoa tietoa realismin ja totuuden korrespondenssiteorian hengessä. Tätä näkemystä puolustan yksityis-

kohtaisemmin ensi keväänä ilmestyvässä esseekokoelmassani *Maailma, minä ja kulttuuri*.

5. Kommentoidessaan käsitystäni viisauyhteiskunnasta Karvonen kysyy, ovatko arvot (kuten totuus, hyvyys, kauneus) "platonisia ikuisesti muuttumattomia periaatteita". En ole koskaan kannattanut platonistista arvo-objektivismia, vaan arvot ovat käsitykseni mukaan ihmisen sosiaalisen toiminnan kautta konstruoituja maailman 3 olioita (ks. *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus*, 1984). Arvot ovat teoreettinen ongelma sikäli, että filosofinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi auttaa arvovalintojen pohdimisessa ja ratkaisemisessa, mutta viime kädessä arvojen muodostaminen on käytännöllinen kysymys.

Ilkka Niiniluoto

Hemánus ja dialektinen tiedotusoppi

Pertti Hemánus on jo useammassakin *Tiedotustutkimuksen* pääkirjoituksessa – puhumattakaan monista muista viime vuosien kirjoituksistaan – kantanut huolta hallitsevan journalismintutkimuksen kyseenalaistavasta ja samalla kokonaisvaltaisesta, turhia dikotomioita välttävästä journalismiteoriasta. Koska Hemánuksen kriittis-synteettinen tavoite on sinällään kannatettava ja vastaa sitä paitsi omaa metodologista kantaani (esim. *Tiedotusopin rakenne*, 1988), tarkastelen seuraavassa hieman lähemmin Hemánuksen ratkaisuun sisältyviä ongelmia. Keskityn kahteen tärkeään teemaan, jotka esiintyvät Hemánuksen edellisen numeron (3/1989) pääkirjoituksessa: (1) kysymykseen kokonaisteorian eli synteessin muodostuksesta ja (2) itsesuhteen ongelmaan tiedotusopissa ja journalistiikassa.

(1) Hemánus lähtee siitä, ettei ole mitään syytä pitää journalismia *joko* todellisuuden heijastuksena *tai* sosiaalis-kulttuurisena tekotuotteena, artefaktina. Pikeminkin on realistista ajatella, että journalismi on samalla kertaa näitä molempia (ja mahdollisesti lukuisia muita asioita). Tämä kanta on sinällään moitteeton. Siihen sisältyy kuitenkin varsin vaikea pulma, jota Hemánus ei argumentaatioissaan sivua, enkä ole havainnut hänen sitä toistaiseksi muuallakaan käsitelleen. Kyse on siitä, mi-

ten heijastus- ja tekotuotenäkemysten synteesi muodostetaan. Koska ongelma koskee synteettistä ajattelua yleensäkin, lähdän liikkeelle siitä.

Synteettistä ajattelua vaikeuttaa ainakin kaksi erillis-kysymystä. Toinen koskee sitä, miten synteettinen johdopäätös tehdään alkuehtojensa nojalla, toinen taas sitä miten alkuehdot valitaan. Käsitelen molempia ja havainnollistan samalla Hemánuksen kannan pulmakoh-tia.

Jos merkitään synteessin alkuehtoja vaikka A:lla (= esim. heijastuskäsitys) ja B:llä (= esim. tekotuotekäsitys), ongelman muodostaa synteettisen yhteenliittämisen lopputuloksen C suhde A:han ja B:hen. Sanottua voinee havainnollistaa erottamalla toisistaan epävarsinaisen ja varsinaisen synteessin. Kutsun epävarsinaiseksi synteessiksi C sellaista, joka ei missään määrin muuta A:ta ja B:tä, vaan ainoastaan liittyy ne toisiinsa. Tällöin ei synny aidosti uutta kokonaisuutta, koska A ja B säilyvät yhdistämisen jälkeenkin täysin samanlaisina kuin ennen sitä. Varsinaisesta synteessistä on taas kyse silloin, kun C sisällyttäessään itseensä A:n ja B:n samalla jäsentää ne jonkin uuden, A:n ja B:n konjunktiota laajemman periaatteen nojalla. Miksi tämä erottelu on tärkeä?

Jos tähtäimessä on jonkin asian, kuten tässä journalismin, kokonaisteoria, lopputulokselta on edellytettävä riittävää yhtenäisyyttä ja selityskykyä. Niitä puolestaan ei saada aikaan pelkästään laskemalla A ja B yhteen, varsinkaan jos nämä – kuten Hemánuksen tapauksessa – ovat ainakin joissakin suhteissa keskenään selvästi ristiriitaisia. Näin kokonaisteoria edellyttää sellaisen *uuden* periaatteen löytämistä, joka sekä sulkee yhtenäisellä tavalla sisäänsä A:n ja B:n että selittää kyseessä olevaa ilmiötä paremmin kuin A ja B yhteensä. Hemánuksen ongelma piilee siinä, ettei hänen esittämänsä heijastus- ja tekotuotekäsityksen pelkkä yhteenliittäminen ole vielä mikään varsinainen vastaus journalismin kokonaisteorian muodostamiseen. Toisin sanoen Hemánus on nimennyt synteessin alkuehdot, muttei antanut vielä mielikuvaa siitä, miltä journalismin kokonaisteoria mahdollisesti näyttäisi. Itse synteessin luonnehan ei esimerkiksi sulje pois sitä, että tapailtu kokonaisteoria on paljon lähempänä tekotuote- kuin heijastusnäkemystä – mistään "aritmeettisesta keskiarvosta" ei tarvitse olle kyse.

Synteessinmuodostuksen toinen yleinen ongelma koskee sitä, miten lähtökohtana olevat alkuehdot, premisit tai momentit ("teesi" ja "antiteesi") tulee valita. Mikäli päämääränä on sanan täydessä mielessä kokonaisvaltainen teoria, tulee periaatteessa ottaa huomioon kaikki ainakin jossain suhteessa sekä relevantit että riittävän erilaiset vaihtoehdot. Vaikka tämä tie on käytännössä työläs, se on ainoa johdonmukainen: mikäli synteesi aja-